

Miroslav Tůma: Jak dál v jaderném nešíření a odzbrojování.

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2014, 294 stran, ISBN 978-80-87558-20-1 (signatura knihovny ÚMV 60 616a).

Knih *Jak dál v jaderném nešíření a odzbrojování* pojednává o aktuálním vývoji mezinárodního úsilí o omezení jaderného šíření a urychlení procesu jaderného odzbrojování. Její autor Miroslav Tůma, plukovník ve výslužbě, má za sebou bohatou pracovní a publikační zkušenost. Po Vojenském spojovacím učilišti v Novém Městě nad Váhom absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. V průběhu vojenské služby vykonával různé velitelské a štábní funkce, zúčastnil se rovněž dvou misí OSN. Po odchodu do zálohy v prosinci 1992 se stal zaměstnancem Ministerstva zahraničních věcí České republiky na odboru bezpečnostní politiky. V letech 1994–1995 působil ve Stálé misi při OSN v New Yorku. Po návratu do České republiky až do odchodu do důchodu v roce 2001 pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí České republiky, kde se věnoval především kontrolně zbrojní a odzbrojovací problematice. Po ukončení působení na ministerstvu zahraničních věcí se autor stal spolupracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze a Ústavu strategických studií v Brně. Miroslav Tůma je členem Rady pro mezinárodní vztahy a na základě své účasti v mírových a humanitárních operacích OSN v Angole a Iráku obdržel statut „válečný veterán“. Příležitostně přednáší na Katedře mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Z jeho významných publikací jsou nejcennější *Relics of Cold War: Defence Transformation in the Czech Republic*, které vydal prestižní Stockholmský mezinárodní ústav pro výzkum otázek míru – SIPRI (Tůma 2006). Publikace pojednává o vývoji obranné politiky Československé a České republiky po ukončení studené války. Miroslav Tůma je také hlavním autorem knihy *Obranná politika Československé a České republiky (1989–2009)* (Tůma et al. 2009). Kromě odborných skript pro vysoké školy napsal v poslední dekádě řadu odborných publikací, které byly zprvu zaměřeny na problematiku nešíření zbraní hromadného ničení. Později se autor zaměřil na komplikované a velmi důležité bezpečnostní otázky jaderného zbrojení, jaderného šíření a odzbrojení. Autor je jednoznačným zastáncem rychlého, transparentního a mezinárodně kontrolovaného jaderného odzbrojení s efektivní mezinárodní kontrolou a plně podporuje úsilí o dosažení světa bez jaderných zbraní.

Ve vztahu k problematice jaderného odzbrojování je dobré zohlednit, že základním mezinárodněprávním rámcem pro tuto otázku je Smlouva o nešíření jaderných zbraní. Tato smlouva má téměř univerzální členství (191 členských států OSN), přesto ještě 45 let od jejího vstupu v platnost (1970) existují čtyři státy, které vlastní jaderné zbraně, avšak nejsou jejími členy. Jde o Izrael, Indii, Pákistán a od dubna 2003 i Korejskou lidově demokratickou republiku. Izrael v rámci své ambivalentní politiky vlastnictví těchto zbraní oficiálně nepotvrzuje ani nevylučuje. Ačkoliv se po skončení studené války počet jaderných zbraní výrazně snížil, je tento pozitivní trend znehodnocován jejich pokračující modernizací, jež má mimo jiné za následek enormní zvýšení jejich účinnosti. Zkvalitňovány jsou i všechny nosiče těchto nebezpečných a nejničivějších zbraní.

Autor se v knize zaměřuje na období od roku 2011 do poloviny roku 2014, tedy přibližně na první polovinu druhého prezidentského období Baracka Obamy, a volně navazuje na svoji předchozí knihu s názvem *Jaderné odzbrojení: Utopie, nebo projev politického realismu?* (Tůma 2011), která odrážela euforii jaderného odzbrojování po prvním zvolení Baracka Obamy do funkce prezidenta USA a po jeho „pražském“ projevu na Hradčanském náměstí v dubnu 2009. V něm se Barack Obama vahou své funkce jednoznačně postavil do čela mezinárodního úsilí dosáhnout vize světa bez jaderných zbraní a uvedl

některé praktické kroky k dosažení tohoto cíle. Recenzovaná publikace obecně rozebírá příčiny útlumu vedoucí úlohy amerického prezidenta Baracka Obamy v úsilí o jaderné odzbrojení v průběhu první části jeho druhého volebního období a nepříznivý dopad tohoto utlumení na jednání hlavních odzbrojovacích fór.

Publikaci tvoří tři hlavní tematické bloky. První se věnuje událostem a aktivitám ovlivňujícím jaderné odzbrojování a neproliferační proces (2011–2014). Druhý blok rozebírá překážky, které brání vytvořit zónu bez všech zbraní hromadného ničení a jejich nosičů na Blízkém východě, a analyzuje postoje hlavních blízkovýchodních aktérů. Zahrnuje mimo jiné řešení iránského jaderného programu a izraelsko-palestinská mírová jednání. Třetí blok se zaměřuje na významné součásti snah o jaderné odzbrojování a neproliferačního úsilí, tj. na transparentnost v jaderných zbraních, na humanitární dopady použití jaderných zbraní a na kontroverzní koncepci jaderného odstrašování.

Autorův komplexní přístup k hodnocení problematiky jaderného odzbrojování dokumentuje především první tematický blok. Autor v něm podrobně rozebírá první polovinu druhého prezidentského období Baracka Obamy včetně předvolební kampaně a zaměřuje se na rozbor hlavních příčin ochabnutí úsilí Obamovy administrativy o jaderné odzbrojování. Za první příčinu považuje prohloubení mezistranických sporů, projevující se paralyzováním vztahů mezi Bílým domem a Kongresem ovládaným republikány, což mimo jiné vedlo k tomu, že USA dosud neratifikovaly významnou Smlouvu o všeobecném zákazu jaderných zkoušek. Z pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN smlouvu dosud neratifikovala kromě USA také Čínská lidová republika, vyčkávající na ratifikaci Spojenými státy, což komplikuje vstup smlouvy v platnost. Jako druhou hlavní příčinu autor uvádí zhoršení americko-ruských vztahů a zmiňuje jejich hlavní projevy. Negativní odraz tohoto vývoje autor vidí v průběhu a výsledcích hlavních jednáních fór odzbrojovacího aparátu, kterými jsou Konference o odzbrojení v Ženevě, První výbor Valného shromáždění OSN či Odzbrojovací komise OSN včetně jednání přípravných výborů letošní 9. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Významnou součástí tohoto tematického bloku je rovněž hodnocení různých jadernéodzbrojovacích a neproliferačních aktivit včetně „berlínského“ projevu amerického prezidenta z června 2013, v němž Obama navrhl v návaznosti na realizaci americko-ruské smlouvy *New START* další redukci strategických jaderných zbraní v operačním použití o jednu třetinu, tedy na 1000 kusů. Mezi zmíněné aktivity autor rovněž zařadil mimo jiné konference o jaderné bezpečnosti svolávané Barackem Obamou na vysoké úrovni ve dvouletých intervalech s cílem zvýšit bezpečnost skladování radioaktivních materiálů a přijmout další bezpečnostní opatření, která by zamezila přístup teroristů k těmto materiálům.

Druhý tematický blok publikace důsledně analyzuje a hodnotí blízkovýchodní krizovou oblast v souvislosti s mezinárodním úsilím o svolání blízkovýchodní konference k vytvoření zóny bez všech zbraní hromadného ničení a jejich nosičů v tomto regionu. Autor zde rovněž popisuje a rozebírá hlavní rysy blízkovýchodní politiky Obamovy administrativy. Tato část knihy přibližuje čtenáři srozumitelnou formou pozadí příčin krizového vývoje v oblasti včetně politiky hlavních blízkovýchodních aktérů. Uvedená pasáž podrobně popisuje historii vývoje úsilí o vytvoření zóny bez jaderných zbraní v blízkovýchodním regionu a rozebírá, proč selhala snaha svolat výše uvedenou blízkovýchodní konferenci k sjednání zóny bez všech zbraní hromadného ničení. Šlo o jeden z akčních cílů konsenzuálně schválené Závěrečné zprávy 8. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v roce 2010.

Vzhledem k bezpečnostnímu významu další orientace iránského jaderného programu příslušná kapitola nastiňuje historii jeho vývoje a podrobně popisuje prozatímní dohodu, kterou v listopadu 2013 uzavřeli s Íránem stálí členové Rady bezpečnosti OSN, Německo a EU. Díky bezproblémovému plnění dohoda předznamenala možnost dalšího pozitivního vývoje v této oblasti. Aktuálně rozebírané situace vyniká zejména v souvislosti s probíhajícím sjednáváním dlouhodobé smlouvy s Íránem o jeho jaderném programu

a s úsilím hlavních oponentů zabránit jejímu přijetí. Velmi přínosné a poučné jsou kapitoly o izraelském jaderném vojenském programu a následně také o americko-izraelských vztazích i jejich narušení v době působení Obamovy administrativy a Netanjahuovy vlády. Tato část publikace také rozebírá příčiny ukončení amerického zprostředkovatelského úsilí na izraelsko-palestinských mírových jednáních a končí popisem a hodnocením americko-saúdských vztahů. V závěru této části autor zdůrazňuje a analyzuje význam kontroly štěpných materiálů a bezpečnostních záruk Mezinárodní agentury pro atomovou energii, uzavřených všemi blízkovýchodními státy, jako jeden z nezbytných předpokladů vytvoření zóny bez všech zbraní hromadného ničení v regionu.

Třetí tematický blok knihy se věnuje velmi často frekventované otázce transparentnosti jaderných zbraní a souvisejícímu ověřování, dále humanitárním aspektům použití jaderných zbraní a kontroverzní koncepci jaderného odstrašování. Pasáže o různých druzích transparentnosti a jejich ověřování vhodně doplňují hlavní poznatky z publikace Ústavu OSN pro odzbrojovací výzkum (*United Nations Institute for Disarmament Research*), které se zabývají modelovým příkladem transparentnosti využitelným všemi jadernými státy. Vycházejí z dosavadních zkušeností USA a Ruské federace při ověřování plnění bilaterálních smluv o kontrole zbrojení a odzbrojení, zejména smlouvy *New START*. Pasáž věnovaná humanitárním dopadům jaderných zbraní rozebírá příčiny narůstajícího zájmu nejaderných států o tuto oblast, jež dokládá svolání několika mezinárodních konferencí, jejich průběh i výsledky.

S ohledem na časové vymezení zpracovaného textu se publikace již nemohla věnovat významné vídeňské konferenci z prosince 2014, jejíž průběh obohatilo poselství papeže Františka jednoznačně podporující co nejrychlejší dosažení světa bez jaderných zbraní. Velmi cenná je část publikace pojednávající o problematice jaderného odstrašování jako o součásti bezpečnostní koncepce všech států vlastnicích jaderné zbraně. V této kapitole autor popisuje názory hlavních stoupenců této koncepce a jejich kritiků, uvádí i některé příklady jejího neúspěchu. Autor se v této otázce jednoznačně staví za názory zpochybňující efektivitu dané koncepce a označuje ji za jednu z hlavních překážek prosazování jaderného nešíření a urychlení jaderného odzbrojení.

Ke konci se autor věnuje předpokládanému vývoji v oblasti jaderného zbrojení, odzbrojení a tvoření zón bez jaderných zbraní. Kniha obsahuje dobře a podrobně zpracované definice a základní pojmy, dále pak soubor použitých zkratk v anglicko-české mutaci. Celkem třináct příloh uvádí především řadu různých vhodných doplňků od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní přes projev amerického prezidenta Baracka Obamy v Praze až po předpokládané počty jaderných zbraní devíti jaderných států (leden 2014) dle ročenky SIPRI. Dále je možné vyzvednout některé přílohy věnované vytvoření blízkovýchodní zóny bez jaderných zbraní a dalších zbraní hromadného ničení, například mapku předpokládaného geografického vymezení zóny, členství blízkovýchodních zemí v různých úmluvách o kontrole zbrojení a odzbrojení, mapky jaderných zařízení Íránu a Izraele. Kniha průběžně a podrobně odkazuje na řadu primárních zdrojů domácí a zahraniční odborné literatury, případně detailně analyzuje a vysvětluje některé specifické otázky. Cenným pomocníkem čtenáře je bezpochyby podrobný věcný rejstřík, který je řazen abecedně a je uveden celkem na třinácti stranách. Autor publikace vychází ze spolehlivých oficiálních dokumentů OSN a vlády USA. Hojně rovněž využívá informace publikované různými nevládními organizacemi.

Závěrem lze konstatovat, že tato odborná publikace je vysoce aktuální a s ohledem na absenci knih s obdobným zaměřením od dalších českých autorů velmi potřebná. Díky přehlednému způsobu zpracování a srozumitelným formulacím poskytuje jak odbornému, tak laickému publiku fundovaný pohled na danou problematiku a otázku, „jak dál v jaderném nešíření a odzbrojování“. Kniha však mohla obsahovat podrobnější údaje o kontroverzním jaderném programu Korejské lidově demokratické republiky. Dále, ačkoliv publikace uvádí a popisuje současná odzbrojovací fóra, mohl autor věnovat větší pozornost

alespoň vybraným hnutím proti jaderným zbraním. Například Pugwashské mírové hnutí (*The Pugwash Conferences on Science and World Affairs*) a Lékaři proti jaderné válce (*International Physicians for the Prevention of Nuclear War*) získali v minulosti ocenění nejvyšší – Nobelovu cenu míru. Na druhé straně je zřejmé, že v současné době existuje velké množství protijaderných hnutí a jejich podrobné zmapování by zřejmě vydalo na samostatnou obsáhlou publikaci. Kniha má především osvětový charakter, a měla by se tak stát pomocníkem nejen všem bezpečnostním analytikům a specialistům, ale také politikům v různých funkcích. Může sloužit jako studijní materiál pro vysokoškolské pedagogy a pro studenty vysokých, případně i středních škol.

Otakar J. Mika

Literatura

- Tůma, Miroslav (2006): *Relics of Cold War: Defence Transformation in the Czech Republic*. SIPRI Policy Paper No. 14. Stockholm: SIPRI.
- Tůma, Miroslav et al. (2009): *Obranná politika Československé a České republiky (1989–2009)*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, AVIS.
- Tůma, Miroslav (2011): *Jaderné odzbrojení: Utopie, nebo projev politického realismu?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů.